

Uppsala Universitet
Institutionen för lingvistik och filologi
C-Uppsats VT 2009
Sanna Karlsson

En studie av dialektala särdrag i det Uppländska roslagsmålet

- *I Roslagen "eter" vi "rekor", sitter" i fram", får "ett potatis" "i var" till middag. Igår "lag" vi något på "vegen", "böt" en lampa som inte "lös" och "klöpp" vårt hår*

Handledare: Professor Åke Viberg

Abstract

1. Inledning		3
1.1 Inledning		3
1.2 Syfte och frågeställning	4	
2. Teori och forskning		5
2.1 Allmän teori och forskning		5
2.2 Uppland, Roslagen och roslagsmålet		7
2.2.1 Fakta om Uppland och Roslagen		7
2.2.2 Tidigare forskning	8	
3. Material och Metod		10
3.1 Material		10
3.2 Metod		12
3.3 Undersökningsgrupp		14
4. Resultat och analys		14
4.1 Enkäten		14
4.1.1 Problematik, tolkning och kommentarer		14
4.1.2 Presentation av resultat		16
4.2 Resultat och analys av särdragen	17	
4.2.1 Lag, lös, böt och klöpp		17
4.2.2 Eta, rev och veg		22
4.2.3 I bak, i fram och i var		24
4.2.4 Ett potatis och ett hjärtan		26
5. Sammanfattning		28
6. Diskussion		29
Litteraturförteckning		32
Bilaga – Enkät		33

Abstract

This paper is a study about the accent in Roslagen in Uppland County. The study surveys some dialectal features that are different from the standard language in Sweden. The aim is to see if the selected features are still in use among elderly people who lived in Roslagen their whole life. These features are investigated in a questionnaire as well as an additional interview with every informant. The selection of informants is based on age and residence throughout their life.

The survey relies on, among others, Trudgill and Chambers' (1980) and Pamps' (1978) description on how to define an accent. They define different accents through language levels; phonetic, morphological, semantics and syntax. In this paper I have investigated words within phonetic, morphological and syntactical language levels. The selection of words is based on earlier research like old collections of material (see references) and my own experiences plus additional newer research. In the results I found out that most of the words are still in use or known about, some were more common than others. Only one word seemed to be unknown.

1. Inledning

1.1 Inledning

Min uppväxt i Roslagen bland människor som tyckte om "rekor", såg "revar" på "vegen", åt "ett potatis" och satt "i fram i bilen", tillsammans med studier i lingvistik vid Uppsala Universitet, har gjort mig mycket intresserad av den uppländska dialekten, och då speciellt målet i Roslagen. Vilka drag är det som utmärker den? Varför den ser ut som den gör ur ett språkhistoriskt perspektiv? Och hur ser dess framtida utveckling ut?

Nyfikenheten har gjort att jag uppmärksammat de språkliga särdrag som förekommer i Roslagen och har även lett mig till att söka efter material om målet. Det har i sin tur fått mig att inse att roslagsmålet, i förhållande till flera andra folkmål i vårt land, inte är en väldokumenterad språkvariant. Med denna insikt blev jag ännu mer benägen att behandla ämnet i en uppsats i syfte att utöka och förstärka dokumentationen om roslagsmålet och kunna förmedla kunskap om det, nu och i framtiden.

Jag har både av egna och av andras erfarenheter, samt genom ihopsamlat material kunnat sammanställa ett antal drag som brukas eller har brukats i Roslagen. Därefter har jag gjort en undersökning i syfte att få fram upplysningar om huruvida dragen fortfarande existerar och

hur vanliga de i så fall är bland äldre idag. Att jag själv är uppvuxen i Roslagen och bott där i 24 av mina 28 år och alltså vistats mycket i de trakterna har varit till stor fördel under mitt arbete.

1.2 Syfte och frågeställning

Roslagsmålet omnämns som en gammalmodig variant av den uppländska dialekten och innehåller många ålderdomliga drag. I Roslagen hörs det sägas att detta roslagsmål har dött ut, att det var synd att det inte dokumenterades bättre förr. Visst kan jag hålla med om att det säkert finns en rad språkliga särdrag från detta område som inte längre existerar, men uttalanden som att målet har dött ut motsäger jag mig bestämt. Dialekter förändras, mål kan neutraliseras mot riksspråket, särdrag kan dö ut men också tillkomma. Enligt min uppfattning kommer det dock alltid att finnas en specifik sammansättning av särdrag som karakteriserar ett visst område. Det kan vara gammalmodiga, nymodiga eller bara helt enkelt avvikande särdrag, det viktiga är deras unika sammansättning. Jag kommer att rikta in mig på mer ålderdomliga än nymodiga drag i roslagsmålet.

Frågor som uppkommer är: Finns det kvar äldre språkliga särdrag av roslagsmålet idag? Vad finns i så fall kvar av tidigare belagda drag? Hur vanliga är de? Finns det icke belagda särdrag som karakteriserar målet idag? Min hypotes är att vi fortfarande kan höra flera dialektala särdrag som var vanliga förr, både tidigare belagda och icke belagda som brukas av äldre personer vars hemort varit Roslagen under större delen av deras liv.

Genom efterforskningar i litteratur, dialektordsamlingar, webbsidor samt egna observationer av vad jag har hört omkring mig när jag vistats i Roslagen, har jag kunnat sammanställa ett antal dialektala drag som tidigare förekommit, och enligt mina iakttagelser delvis fortfarande finns, i roslagsmålet.

Gränsdragningar jag gjort gällande att besvara ovanstående frågor är bland annat urvalet av undersökta ord. Med tanke på omfattningen av min uppsats har jag valt att begränsa området för undersökningen till trakter jag känner till och har vistats i, eftersom det är där jag observerat dialektala drag och kunnat finna lämpliga informanter.

Syftet med denna uppsats är att, med hjälp av en enkätundersökning med efterföljande diskussion, besvara ovanstående frågeställning med hänsyn till avgränsningarna. Föreberedelser inför detta var att sammanställa ett antal särdrag baserade på tidigare forskning samt egna iakttagelser. Av resultaten förväntar jag mig kunna få relevant information som kan belägga eller falsifiera min hypotes om att dessa drag faktiskt brukas bland äldre roslagsbor idag.

2. Teori och forskning

2.1 Allmän teori och forskning

Begreppet dialekt är ett diffust koncept som kan tolkas på många sätt och ha olika innebörd för olika människor, vilket kan leda till oklarheter. Jag vill därför klargöra begreppen kring dialekter med hjälp av några språkforskare samt hur jag använder dem i min uppsats. Observera att förklaringar och definitioner kan skilja sig mellan olika forskare.

I en definition av Maj Reinhammer i *Uppländska* (1993:7), beskrivs en dialekt som ett fullständigt system med grammatik, ljudlära och ordförråd som har större eller mindre avvikelser från riksspråk och skriftnorm. Förhållandet mellan dialekter kan jämföras med förhållandet mellan olika språk, förutom att dialekter vanligtvis inte har några egna skriftsystem, utan en gemensam norm råder i landet oavsett uttalsskillnader.

Även Trudgill och Chamber (1980:5) beskriver vad som skiljer språk och dialekter åt. Första tanken är ofta att dessa skiljs åt på rent lingvistiska grunder men så är långt ifrån alltid fallet. Gäller det exempelvis finska och svenska är det lätt att särskilja språken, men handlar det om nära besläktade språk kan det vara svårare. Trudgill och Chambers poängterar att åtskillnaden ofta även är baserad på politiska, historiska, geografiska, sociala och kulturella grunder. Exempelvis kan vi ibland förstå en norrman bättre än en skåning som talar vårt eget språk vilket helt enkelt beror på norrmannens sätt att tala i detta fall är mer likt mitt eget än skåningens. Ska vi däremot brevväxla kommer jag sannolikt få svårare att förstå norrmannen eftersom dennes tal tillhör ett annat språk med en annan skriftspråksnorm. I detta fall är det alltså den geografiska faktorn som styr vilken skriftnorm talaren ska hålla sig till och inte enbart själva talet i sig. Var gränsen går mellan olika länder kan ju sedan ha ett politiskt eller historiskt ursprung men detta kommer inte behandlas i denna uppsats. Vidare förklarar

Trudgill och Chambers (1980:3) användningen av begreppet *dialekt* i vardagligt bruk, som ett ord som refererar till en lantlig språkvariant med lägre status vilket associeras med arbetarklassen. Begreppet uppfattas också som en avvikande språkform från standardspråket. Dock tydliggör de att det är en förklaring av hur begreppet vanligen används bland allmänheten och inte är en ståndpunkt de utgår ifrån. Inom en dialekt finns även olikheter och många gånger talas det om olika dialekter i olika byar inom samma område där man utifrån sett skulle klassificera dessa olika dialekter som en och samma. Trudgill och Chamber (1980:5) tar upp problematiken med olika begrepp genom att resonera kring engelskans termer *accent* och *dialect*, hur dessa används synonymt och obehindrat utan att folk egentligen vet innebörden av dem. De väljer istället att använda sig av *variety* som kan översättas med *variant* eller *varietet* på svenska, för att referera till en viss sammansättning av språkdrag. Roslagsmålet kan enligt denna definition kallas för att vara en variant eller varietet av uppländska.

Institutet för språk och folkminnen (2008) diskuterar olika uppfattningar och begrepp kring dialekter inom forskning respektive inom allmänheten, och problematik kring definitionerna. Där nämns bland annat olika tillägg som lokal eller regional dialekt. Enligt dessa begreppsramar klassificeras roslagsmålet som en regional variant av dialekten uppländska och inom roslagsmålet finns många lokala varianter med mindre skillnader. I strikt bemärkelse skulle alltså roslagsmålet, enligt ovan beskrivna definitioner, inte omnämnas som en egen dialekt som den gör i vardagligt tal, utan som en variant eller regional dialekt av Uppländska. En sådan distinktion är inte nödvändig här eftersom varianter av målet inte kommer att jämföras så för enkelhetens skull kommer jag i denna uppsats att referera till roslagsmålet med det talspråkliga *dialekt*.

En dialekt definieras och skiljs ut med hänsyn till språkföreteelser på olika nivåer (Pamp 1978:12), (Institutet för språk och folkminnen 2008). Den första/lägsta nivån handlar om ljudsystemet, dvs. om fonetik och fonologi. Där uppmärksammas språkljuden, exempelvis roslagsmålets användning av det så kallade Stockholms- e:et vid uttal av lång vokal med ä-stavning som i *väg - veg, räkör - rekor* och *gräs - gres*. Nästa nivå behandlar morfologiska drag dvs. böjningssystemet. Ett exempel som kan höras i roslagsmålet är preteritum (dåtidsform) av ordet *lägga* som ibland är *lag* istället för den vanliga standardformen *lade*, (uttalas vanligtvis *la*). Tredje nivån är semantik, ordförråd och ordens betydelse. Regionala mål kan ha specifika ord som vanligtvis inte används i rikssvenskan. Exempel i roslagsmålet är *pjöller - att pjöllra* vilka är synonyma med *dalt - att dalta*. Pamp (1978:12) delar dock upp

denna nivå i två, ordförråd och ordens betydelse. Den fjärde och sista nivån handlar om syntaktiska drag, dvs. meningsbyggnad. I Roslagen kan ett *i* läggas till i vissa konstruktioner som ”vi satt *i bak* i bilen” eller ”vi fick en *i var*”.

2.2 Uppland, Roslagen och roslagsmålet

2.2.1 Fakta om Uppland och Roslagen

Uppland är ett landskap beläget längst till öster i Svealand. Landskapet innefattar hela Uppsala län och de norra delarna av Stockholms län. Roslagen är ett område i Uppland som omfattar Stockholms läns norra skärgård och kustområde, från Danderyd i söder till och med kustområdet i Östhammar enligt NE 2008. Namnet Roslagen har använts sedan 1400-talet (äldre stavning Rodzlagen) och tros ha uppkommit genom en sammanslagning av det fornsvenska `skiplaghin´ (idag skeppslagen) och Roden, som är det gamla namnet på det område som ungefär motsvarar Roslagen idag (NE 2008).

I Uppland talas uppländska, som är en av dialekterna i sveamålen, vilka anses vara standarddialekterna i Sverige, och ligger därmed mycket nära den så kallade rikssvenskan¹. Man kan föranledas att tro att uppländskan är lik rikspråket av denna orsak men fallet är snarare tvärtom (Uppländska 1993:67). Riskspråket är en nyare konstruktion medan dialekter är utvecklade varianter ur fornsvenskan (Pamp 1978:9). Riskspråket är utarbetat i klostrens skrifvarstugor och stommen är tagen från folkmål med hög status, vilka på den tiden var uppländska och östgötska, där den världsliga och andliga makten ansågs finnas. Att landet regerades från Stockholm och att högre utbildning fanns i Uppsala hade också stor påverkan för uppländskans inflytande på riskspråket (Uppländska 1993:67).

Uppländskan brukar delas upp i tre grupper efter en gammal uppdelning av landskapet från vikingatiden; tiundalandsmålen som talas i de norra delarna, fjädrundalandsmålen som talas i de sydvästra delarna och attundalandsmålen som talas i de sydöstra delarna. Målet i Roslagen inkluderas i attundalandsmålen, (Uppländska 1993:75). I trakten hörs ibland målet omnämnas

¹ Användningen av termerna *vanlig svenska* eller *rikssvenska* är vansklig och lite missvisande enligt flera forskare eftersom bland annat språket ständigt är i en förändringsprocess. Jag har ändå valt att använda begreppet i denna uppsats för att ha en referensram i förhållande till roslagsmålet.

som *rospiggiska*, troligtvis efter folket som kallar sig själva rospiggar. I min uppsats har jag dock valt att kalla det roslagsmål vilket är den allmänna benämningen.

2.2.2 Tidigare forskning

Verb har i alla tider förändrat sitt verbtema på grund av analogiska förändringar, d.v.s. förändringar efter mönster av andra ord och former i syfte att få ett mer enhetligt resultat över lag. Starka verb blir svaga och vice versa (Uppländska 1993:91).

I Uppländskan är övergången från svagt till starkt verb bland 2:a konjugationens y-verb särskilt vanlig såsom i *byta – böt (bytte)*, *lysa – lös (lyste)*, *trycka – tröck (tryckte)*, *lyfta – löft (lyfte)* och *rycka – röck (ryckte)*. I Roslagen har även verbet *bygga – bögg (byggde)* och i-verbena *klippa – klöpp (klippte)* och *kliva – klöv (klev)* gjort samma övergång. Gemensamt för dessa starka y-verb är att de genomgått en analogisk förändring mot andra vanliga starka y-verb som *bryta – bröt*, *frysa – frös* och *flyga – flög*. Orsaken till att detta även skett med i-verbena *klippa* och *kliva*, som redan är starkt, är att när *i* står i en viss fonetisk kontext, kan det övergå till *y* som i *klyppa* och *klyva* vilket senare lett till att även de böjts i analogi med andra starka y-verb (Uppländska 1993:94).

Preteritumformer som *lag (lade)*, *böt (bytte)* och *lös (lyste)* har alla haft förankring i Roslagen och Uppland. Alla dessa former är funna i undersökningar gjorda av Justus Lundberg 1921, Gun Widmarks 'Uppsalaspråk – lokalt eller riksspråkligt', 1969 och Gerd Eklunds 'Lös mot lyste och flygit mot flugit', 1994. Belägg för detta finns i Gerd Eklunds avhandling i form av kartor, ursprungligen hämtade från dialektavdelningen på Institutet för språk och folkminnen i Uppsala. Gerd Eklunds frågeinriktning handlar om hur dialektala ordformer kan upptas i riksspråk och stavningsnorm vilket inte undersöks här därför ges ingen ingående beskrivning av hennes undersökning, utan den ligger enbart till grund för mitt val av de tre ovanstående ordformerna.

Vidare kan många exempel på *lag* hittas i dialektordsamlingarna på dialektavdelningen vid Institutet för språk och folkminnen i Uppsala. De är hämtade från många ställen i Roslagen och de flesta är nedtecknade 1900-1910. På institutet finns även ytterligare bevis för ordets existens på inspelningar från Lohärad gjorda av Folke Hedblom år 1946.

I Uppländska 1993:93 anges att *lag* bland andra ställen har hittats i Riala och Edsbro.

Det nämns också att uppländskan inte har många utmärkande drag i förhållande till de flesta andra mål i landet, men ett av de mest kända, förutom bortfallet av initialt *h*, är det så kallade Stockholms-e:et (Uppländska 1993:68). Det förekommer vid alla långa vokalljud som stavar med ä förutom framför *r* och tjockt *l* där istället ett öppet ä-ljud hörs, exempelvis rimmar då *äta* med *leta* och *väg* med *seg*. Flera bevis på Stockholms-e:et, för att använda etiketten i Uppländska, kan hittas i Hundare och Skeppslag, årsskriften för hembygdsföreningar i Roslagen 1939. I en historia nedtecknad på Rialamål *Matts Mattsa – En historia på Riala-dialekt* finns ordet *eta*. Här finns även gott om belägg för initialt *h*-bortfall.

I Svenska Akademiens ordbok, SAOB, finns belägg för att flera av mina valda särdrag existerar, där nämns dock inte var i landet de är hämtade. Preteritumformerna *lag*, *böt* och *klöpp* finns i vissa trakter, *lag* och *böt* omnämns i SAOB som ”bygdemålsfärgade” vilket innebär att de finns i vissa begränsade trakter, *klöpp* nämns som starkt bygdemålsfärgat, det används alltså inom mycket begränsade områden. Däremot hittas inte dåtidsformen *lös* men neutrumformen av *potatis*, *ett potatis* tas upp. Uttrycket *ett hjärtan* hittas ingenstans.

Något viktigt att komma ihåg angående begreppsförklaringar om dialekter är, som Anna Westberg, docent i nordiska språk, uttrycker i artikeln *Roslagsmålet*, ”det är den unika blandningen som gör dialekten”. Ett språkdrag är sällan unikt för en dialekt när det står för sig självt, utan det är tillsammans med andra språkdrag som de utgör en dialekt.

Bevis för att språkdragen som behandlas i denna uppsats inte existerar i någon annan del av Sverige finns alltså inte, även om så kan vara fallet.

Det mest omtalade och beskrivna draget i Roslagen är det så kallade *h*-bortfallet. När *h* stod i initial position kunde det utelämnas som i *avet* – ”*havet*”, *an* – ”*han*” och *eter* – ”*heter*”.

Även då det inte får någon mer ingående beskrivning i denna uppsats, är det ett drag som bör omnämnas när det talas om roslagsmålet.

3. Material och Metod

3. 1. Material

Som primärmaterial har jag använt mig av resultaten från en enkätundersökning där informanterna består av 15 roslagsbor som endast varit bosatta i Roslagen. Enkäten består av

två delar där 12 ord och uttryck undersöks en gång i varje del, fråga 1 i båda delarna handlar om samma uttryck, fråga 2 om ett annat o s v. Frågorna är olika utformade i de olika delarna i syfte att få ett mer tillförlitligt resultat.

I den första delen har frågorna formulerats med utgångspunkt i frågorna i Gerd Eklunds enkätundersökning eftersom jag delvis söker efter liknande svar trots att hennes frågeställning inte är densamma. Testmeningar och följdfrågor är dock inte helt sammanfallande med Eklunds av olika orsaker. Eklunds testmening med *lag* löd; *Jag lag en ask på bordet för en stund sedan, men nu är den borta*, och min lyder; *Jag lag en ask på bordet men nu är den borta*. Här har jag kortat av Eklunds mening eftersom den var lång och jag anser att i en kortare mening får det ord som ska undersökas mer fokus. Testmeningen med *lös* förändrades också, Eklunds löd; *Det lös i husena runtomkring, men hos honom var det mörkt*, och min lyder; *Det lös i alla hus men hos honom var det mörkt*. Här har mittpartiet ändrats för att slippa använda den talspråkliga formen *husena*. Meningen med *böt* var helt olik Eklunds av olika skäl. Det kändes heller inte nödvändigt att ha identiska meningar med Eklunds eftersom resultaten i denna undersökning inte på något sätt skulle jämföras.

Utformningen på del 1 består av en mening innehållande det undersökta uttrycket och tre frågor på denna mening som följande:

1. *Han lag en ask på bordet men nu e den borta*

1a. *Är det något som känns konstigt med uttrycket ovan?*

Ja, _____ känns ovan att säga. Nej Vet ej

1b. *Hör du ofta lag som dåtidsform av ordet att lägga?*

Ja Nej Vet ej

1c. *Säger du lag i en mening som ovan?*

Ja, alltid Ja, ibland Nej, aldrig

Följdfrågorna handlar inte bara om hur informanten själv uttrycker sig utan även om denne reagerar över meningen och har någon uppfattning om huruvida omgivningen använder sig av dialektala särdrag. Som nämnts ovan är även följdfrågorna grundade på Eklunds, alla svarsalternativ är identiska men frågorna något annorlunda utformade. 1a löd; *Är det något som stöter dig?* 1b; *Är du van vid uttrycket?* Och 1c; *Brukar du själv säga lag/lös/böt?* Orsaken till att jag omformulerade dessa var dels att jag ville specificera frågan genom att

lägga till *ovan/uttrycket ovan* och dels att jag ville ha mer vardagliga och talspråkliga uttryck. Jag ansåg att *hör du ofta* istället för *är du van* vara tydligare. Huruvida det var ett bra val att just använda *ofta* i en fråga som denna återkommer jag till i avsnitt 4.1.1. För att de undersökta uttrycken inte skulle se för konstiga och avvikande ut i förhållande till resten av meningen försökte jag även skriva övriga ord mer talspråkslikt och inte enligt stavningsnormen, exempelvis *försiktit – försiktigt, va - var* och *sen - sedan*. Om detta var ett bra beslut återkommer jag också till under samma avsnitt.

I frågorna i den andra delen handlar det enbart om hur informanten själv uttrycker sig. Varje fråga består av två meningar där enda skillnaden är det undersökta ordet. I den ena står ordet i dialektal form och i den andra i standardform, se exempel nedan:

- 1. Jag lag alla böcker på golvet när vi skulle damma**
- 2. Jag la alla böcker på golvet när vi skulle damma**

1a. Jag använder bara nr 1

1b. Jag använder mest nr 1 men kan använda nr 2 utan att det känns konstigt

1c. Jag använder bara nr 2

1d. Jag använder mest nr 2 men kan använda nr 1 utan att det känns konstigt

1e. Jag använder båda precis lika mycket

Meningarna följs här åt av fem svarsalternativ. Även i denna del har jag försökt att skriva mer talspråkslikt.

Gällande valet av särdrag kan sägas att dessa är dialektalt utmärkande varianter i förhållande till rikssvenskan. Vissa kan vara specifika för Roslagen, inga belägg finns dock för detta, medan andra kan höras i hela Uppland och även i andra delar av Sverige. Det viktiga för urvalet till min uppsats är att särdragen någon gång existerat eller fortfarande gör det i roslagsmålet. Uttryck i min undersökning är dels hämtade ur litteratur², dels baserade på egna och andras erfarenheter och sedan styrkta genom efterforskning i litteratur, inspelningar från Lohärad av Folke Hedblom och dialektordsamlingar vid Institutet för språk och folkminnen. Jag kommer att ta upp företeelser inom alla språknivåer utom semantik, vilket innebär att jag inte kommer att undersöka specifika ord som endast används i uppländskan.

² Se litteratur under forskning - och teoriavsnittet eller i litteraturlista.

3. 2. Metod

En tidigare studie av böjningsformer i uppländskan gjord av Gerd Eklund 1994 har inspirerat mig till att använda enkätundersökningar i min uppsats. Enkätundersökning som metod framstod som mest lämplig i en uppsats av detta omfång och med vetskap om att den ofta används inom områden som dialektforskning (Lagerholm 2005:25). Framförallt passar den bra till min frågeställning huruvida vissa typiska roslagsuttryck fortfarande existerar bland äldre roslagsbor.

I mitt tillvägagångssätt för hela studien har jag anammat en del av Pamps (1978:158) anvisningar för att genomföra en undersökning på dialektala drag inom ett område. Jag har först, som tidigare nämnt, sammanställt några olika dialektala drag genom olika källor, bland annat i litteratur, årsskrifter och inspelningar. Sedan har en lista på några av dessa sammanställts och slutligen har det undersökts om dessa fortfarande existerar. Pamp förespråkar intervjuer men jag har, av ovanstående anledning, istället valt enkätundersökning som metod.

En enkätundersökning är oftast kvantitativ för att kunna genomföras på ett stort antal personer och ge statistisk säkra svar. Min studie kan inte helt räknas till en kvantitativ eftersom antalet informanter inte är så stort. Anledningen är att området jag valt informanter ifrån är begränsat till en liten del av Roslagen och antalet äldre personer som uppfyller kriterierna för informanter till min undersökningsgrupp, inte är så många inom området. Detta gör att 15 personer av denna skara utgör tillräckligt stor andel för att av en enkätundersökning ska kunna säga något om målet i trakten. Hade jag haft inspelade intervjuer som material för analysen i min uppsats hade den gett ett mer kvalitativt svar, men eftersom jag ville utföra studien på fler än 10 personer ansåg jag att inspelning och transkription var för tidskrävande för en undersökning på C-nivå. Däremot har jag varit med när nästan alla svarat på enkäten och sett till att de förstått den ordentligt, speciellt eftersom vissa av informanterna har en hög ålder ansåg jag detta viktigt. Efteråt har jag diskuterat innehållet i enkäten och även haft en längre konversation allmänt, i syfte att till viss del kontrollera att verkligheten stämmer överens med svaren i enkäten. Speciellt har jag uppmärksammat a- och b-alternativen i del 1, att de tolkat dessa korrekt och om inte, fått en förklaring på hur de uppfattat dem. Vid

enkätundersökningar bör tas i beräkning att ett antal enkäter kan komma att räkans bort p.g.a. oseriösa eller slarvigt ifyllda svar men i och med att jag varit närvarande vid varje tillfälle vet jag att alla svar kan tillgodoräknas. Syftet i diskussionen efteråt har även varit till stor hjälp för att få information om attityder och andra synpunkter och åsikter kring roslagsmålet.

Ytterligare en aspekt som har ett stort värde i detta sammanhang är att näst intill samtliga möten har skett i informantens hem över en kopp kaffe. Miljö och situation är viktig när det gäller att föra ett naturligt och avslappnat samtal. Känner informanten sig trygg och hemmastadd ökar chansen att få en konversation med vardaglig användning av språket. Dessa diskussioner och iakttagelser efteråt anser jag är något som i hög grad höjer det kvalitativa värdet på hela resultatet.

3.3 Undersökningsgrupp

15 Informanter har deltagit i studien, 8 kvinnor och 7 män. Vid urvalet av informanter satte jag upp kriterier efter ålder, nuvarande och tidigare hemvist. Ålder skulle vara minst 70 år, dock frångick jag det en aning genom att ta med tre personer ej fyllda 70 eftersom jag bedömde att dessa ändå hade dialektala drag och deras ålder endast var några år yngre än 70. Området begränsades till delar av roslagen, belägna nordväst om Norrtälje som Malsta, Lohärad, Riala och Finsta. Informanterna skulle ha varit bosatta i någon av dessa byar hela eller större delen av sitt liv, en liten tid i annan del av Roslagen var godtagbar, men inte utanför. Yrke innan pensionering uppmärksammades också till viss del när det gällde kriterier. Informanten skulle helst ha varit lantbrukare eller haft en liknande syssla på gårdar, även annat arbete var godtagbart men de fick inte ha varit verksamma inom ett stort antal olika områden utanför Roslagen.

4. Analys och resultat

4.1 Enkäten

4.1.1 Problematik, tolkning och kommentarer

Innan resultaten granskas närmare behövs en redogörelse för problematik kring enkäten. Trots noggrann genomgång och testpersoner märkte jag en viss skillnad i tolkning i förhållande till

vad jag väntat mig. Detta gällde alla b-frågor i del 1 där början löd; *Hör du ofta...* och problematiken i detta låg i tolkningen av *ofta*. Per Lagerholm påpekar i sin bok *Språkvetenskapliga Uppsatser* vikten av att ha tydliga frågor som inte kan misstolkas, och såhär efteråt inser jag att *ofta* hör till en av dessa tvetydiga termer som bör undvikas i en enkät. Eftersom jag insåg problemet tidigt tog jag varje gång reda på informanternas tolkning och förtydligade även vad jag menade.

I utformandet av frågeformuleringar borde fler aspekter tagits i beaktning såsom anpassning till ålder av undersökningsgrupp. Förståelsen av mina frågeformuleringar borde helt enkelt ha testats på fler personer inom den åldersgrupp där frågorna skulle ställas, för att undvika misstolkningar. En vanlig sådan var att informanten istället för att svara på hur denne talade, övergick till att fundera på hur man *bör* tala och angav det svaret. Dock insåg jag problemet ganska snabbt och försökte förhindra denna misstolkning. Även vid andra oklarheter kunde informanten ställa frågor. Ett alternativt tillvägagångssätt som kanske hade passat extra bra inom en äldre undersökningsgrupp hade varit att istället spela in meningarna och låta informanterna ange vilket kändes mest bekant. Eventuellt kunde det ha använts i kombination med en enkät.

Valet att skriva som det uttalas hade sin problematik. Främst tog det fokus från själva huvudordet eftersom folk inte var vana att se orden skrivna i uttalsform. Ytterligare ett problem låg i att vissa informanter inte uttalade ordet på det sätt jag skrivit, exempelvis fanns orden *me (med)* och *e (är)* bland dessa som informanterna hakade upp sig på. Anledningen till att jag utformade meningarna så var att det undersökta ordet, som naturligtvis stod i sin uttalsform, inte skulle framstå som så konstigt. Dock menar jag fortfarande inte att det skulle fungerat bättre att skriva orden i sin normala skriftform. En eventuell lösning skulle kunna vara att läsa in meningar på band eller, om det handlar om en dialekt som inte är min egen, låta någon annan läsa in dem. På detta sätt hade man undkommit problematik kring denna aspekt.

Ett annat problem gällande huvudmeningarna var deras längd. Trots att jag medvetet gjort vissa kortare än Gerds, visade de sig vara för långa. Problemet låg även här i att fel ord kom i fokus. Jag hade i anvisningarna angett att de endast skulle fokusera på de kursiverade orden men detta glömdes lätt bort. Min tanke med längre meningar var att det skulle vara lättare att

få det undersökta ordet att smälta in i vardagstalet. Den styrktes även genom att Eklund hade relativt långa testmeningar i sin undersökning.

En aspekt jag inte tagit hänsyn till när jag utformade enkäten, men som framkom i diskussionen efteråt, var att några böjningsformer var kontextberoende. De användes i en viss omgivning men inte i en annan. Det visade det sig att många använde alltid ”lyste” i *solen lyste* och ”lös” när det handlade om lampor som i *lampan lös*. Detta gör att mina resultat bara gäller ordet i samma kontext som i den exemplifierade meningen, och då nödvändigtvis inte är en allmän användning av ordet. Detta kan också vara en faktor till att svaren i de olika delarna några gånger var motsägelsefulla. Eftersom flera av mina testmeningar med samma uttryck var olika utformade, kanske informanten helt enkelt använde ordet i en kontext men inte i en annan. En lösning på detta problem skulle vara att ha ett uttryck i flera olika slags testmeningar och jämföra resultaten. En nackdel med det i en uppsats med detta omfång är att primärmaterialet då hade blivit för omfattande för en C-uppsats. En annan lösning hade kunnat vara att undersöka ett mindre antal ord och göra en mer omfattande undersökning på dessa.

4.1.2 Presentation av resultat

Resultaten presenteras i tabellform i nästkommande avsnitt. I analysen kommer resultaten att diskuteras och varje delresultat kommer presenteras ihop med ord av samma kategori enligt följande, här exemplifieras svaren gällande *lag*:

Lag (1)	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	14		1		
Bekanthet	7		2		6
Egen användning	8	6	1		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	7	3	2	2	2

Överst i kolumn 1 står det aktuella ordet ihop med siffran det har i enkäten för att man lätt ska kunna hitta till frågorna och kunna se frågeformuleringen. I efterföljande rader i kolumn 1

finns de olika undersökta variablerna. I kolumn 2 återfinns alla positiva svar, i kolumn 3 alla negativa och i kolumn 4 alla de som angett att de inte vet eller använder uttrycken lika mycket.

Rad 1 och 5 anger rubriker för svaren i del 1 respektive del 2. Rad 2 visar uttryckets acceptans vilket i enkäten motsvarar frågan *Är det något som känns konstigt med uttrycket ovan?* Enligt svaren gällande *lag* är det alltså 14 som erkänner ordet och en som uppfattar det som ett konstigt uttryckssätt. Rad 3 visar hur många som ofta hör ordet i sin omgivning, vilket jag valt att här kalla bekanthet. Av dessa resultat kan alltså avläsas att sju personer ofta hör det omkring sig, två gör det inte och sex vet inte. Språkliga fenomen är ofta något omedvetet varav många inte tänker på hur omgivningen talar. Rad 4 anger hur många som själva använder ordet. Åtta personer anger att de alltid använder uttrycket och sex anger att de använder det ibland och en aldrig. Strecket i kolumn 4 betyder att *vet ej* inte var ett svarsalternativ i denna fråga.

Rad 5 och 6 behandlar svaren i del 2 vilka enbart handlar om den egna användningen av uttrycket. Här har alltså sju personer angivit att de alltid brukar *lag* i en mening som min testmening i del 2. Tre personer har svarat att de oftast gör det, två har svarat att de sällan använder *lag*, två personer aldrig och två använder formerna lika mycket.

Jag har alltså kategoriserat svaren som positiva, negativa eller vet ej, observera att jag här inte använder positiv och negativ i betydelsen av synonymer till bra och dåligt utan använder dem som skala i min bedömning av särdragen. Som synes har jag av naturliga skäl kategoriserat sällan/aldrig till den negativa sidan.

Observera att frågorna i 1b och 1c i del 1 är något olika formulerade på grund av att olika särdrag inom olika språknivåer kräver olika frågeformuleringar. Svaren ger ändå samma grad av acceptans/bekänthet och egen användning i en analys av resultaten.

Uppgår inte antalet i varje rad till 15, vilket är det totala antalet informanter, betyder det att en följdfråga (i del 1) respektive ett svarsalternativ (i del 2) var obesvarad. Är en ruta tom innebär det att ingen svarade på det alternativet.

4.2 Resultat och analys av särdragen

4.2.1 Lag, lös, böt och klöpp

Lag (1)	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej	
Acceptans	14	1		
Bekanthet	7	2	6	
Egen användning	8	6	1	
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast	Sällan/Aldrig	Lika mycket	
	7	3	2	2
Lös (2)				
	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej	
Acceptans	12	2		
Bekanthet	10	2	2	
Egen användning	5	8	2	
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast	Sällan/Aldrig	Lika mycket	
	5	4	1	2
Böt (3)				
	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej	
Acceptans	12	1		
Bekanthet	9	2	3	
Egen användning	3	11		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast	Sällan/Aldrig	Lika mycket	
		5	3	2
Klöpp (4)				
	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej	

Acceptans	12		3		
Bekanthet	10		2		3
Egen användning	7	3	5		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	2	5	1	5	1

De morfologiska drag som undersökts i denna uppsats är *lag*, *lös*, *böt* och *klöpp*. Dessa anses vara gamla dialektala varianter av böjningsformer i Roslagsmålet. Standardformerna är *lägga* – *la/lade*, *lysa* – *lyste*, *byta* – *bytte*, och *klippa* – *klippte*. I en första översiktlig analys av resultaten kan sägas att alla ovanstående böjningsformer i hög grad var kända för informanterna. I detta avseende bekräftas min hypotes, att det fortfarande existerar gamla dialektala drag bland äldre människor bosatta i Roslagen. Detta kan utläsas av de höga siffrorna i kolumn 2 med rubrikerna *ja*, *alltid/ibland* och *alltid/ofta* och de låga siffrorna i kolumn 3 med rubrikerna *nej* och *sällan/aldrig*.

Lag

Av de fyra olika preteritumformerna i min undersökning var *lag* i förhållande till *lös*, *böt* och *klöpp*, den form som flest personer, åtta i del 1 och sju i del 2, uppgav som den enda böjningsform de använde sig av. Ingen var helt obekant med uttrycket och endast en uppgav att de aldrig skulle använda den i både del 1 och 2. Dock uppgav personen både i enkät och i diskussion efteråt att denne kände till att det användes i trakten. En uppgav att det kändes konstigt med uttrycket men uppgav samtidigt i del 2 att det hände att denne ibland brukade ordet. *Klöpp* angavs också av sju personer i del 1 som den enda brukade böjningsformen men i förhållande till *lag* var det här fler som inte brukade den alls och som inte kände sig bekanta med formen. Därav bedömer jag *lag* som den mest vanliga alternativa böjningsformen, av dessa fyra studerade, bland äldre talare i Roslagen. Detta stämmer även överens med det som nämns i Uppländska (1993:93) att *lag* har ett starkt fäste i uppländskt talspråk. SAOB tar också upp *lag* som dialektal böjningsvariant av *lägga*. Att *lag* uppfattas som en mycket vanlig form baserar jag även på det som framkom i diskussionen efteråt. Ett par gånger visade det sig att informanterna inte var medvetna om att ordet var en dialektal variant utan uppfattade ordet som standardform. De fick också frågor om hur de använde ordet i andra kontexter och näst intill samtliga kom fram till att det inte spelade någon roll i vilken mening de använde ordet, för valet av dåtidsform. Eklunds dialektkartor visar även att formen till viss del är spridd utanför Uppland.

Lös

Lös var den enda av de morfologiska särdragen som inte omnämndes som dialektal variant i SAOB. Annars uppfattas den i tidigare forskning som en vedertagen dåtidsform av *lysa*. Enligt Eklunds resultat 1994 har formen ökat dramatiskt i Uppsalatrakten, även Widmark bedömde 1969 formen som expansiv. Enligt kartor i Eklunds artikel (ursprungligen från Institutet för språk och folkminnen) är *lös* en form som även existerar utanför Uppland.

Gemensamt för *lös* och *böt* i förhållande till övriga var att formerna i flera fall visade sig vara starkt kontextberoende, varför det lades extra stort fokus på detta i efterföljande diskussion. Som nämnt under avsnittet om problematik borde dessa ord av denna anledning ha testats i ett antal olika meningar för få ett önskat resultat om hur utbrett uttrycket är. Dock anser jag ändå att mina resultat ihop med efterkommande diskussion ger en relativt god bild av verkligheten. Detta diskuteras vidare under avsnitt 6.

Anmärkningsvärda skillnader som framkom i efterföljande samtal med informanterna, var att de olika formerna av *lös*, användes i olika kontexter. Exempelvis föredrogs *lyste* i meningar som *solen lyste*, *det lyste där borta*, och *en stjärna lyste på himlen*. *Lös* tycktes oftare förekomma i meningar som; *lampan lös imorse* och *lampan lös i huset*. En reflektion kring detta är att *lös* verkade brukas i sammanhang som låg närmare till hands för informanten, när det handlade om saker i dennes närhet och i mer personliga sammanhang. *Lyste* tycktes användas oftare för fenomen som var större och längre bort. Jämför *en stjärna lyste på himlen* och *det lös imorse*. Min testmening innehållande *lös* var i del 1: *De lös i alla hus men hos honom var det mörkt* och i del 2; *Lampan lös alltid på natten hos min förra granne*. I del 1 angav två personer att det tyckte uttrycket lät konstigt, var obekanta med det och inte heller använde uttrycket, men bara en av dem uttryckte samma ståndpunkt i del 2. Den andra angav att denne lika ofta använde *lös* som *lyste*. Övriga som angav sällan eller aldrig i del 2 var mer benägna att använda det i del 1. Om dessa olikheter enbart beror på de olika meningskonstruktionerna, eller på osäkerhet från informanterna om hur de egentligen uttrycker sig, är svårt att fastställa.

För övrigt kan utläsas ur dessa resultat att formen är mycket vanlig i roslagsmålet. Att döma av efterföljande diskussioner där formen prövats muntligt i olika meningskonstruktioner, tycks *lös* vara den mest vanliga av *lös* och *lyste* bland äldre talare i Roslagen.

Böt

Böjningsformen *böt* används liksom *lös* ovan, på olika sätt beroende av sammanhanget, varför även denna form uppmärksammades i efterföljande diskussion.

Testmeningarna lydde: *Hon böt tröjan hon fick i julklapp till en mindre storlek* och *Vi böt bil för ett år sedan till en volvo*. Skillnaden mot övriga verb är att i del 2 hade ingen svarat att de alltid nyttjar formen. Av de tre som svarat att de nyttjar den i del 1, angav en att denna aldrig gjorde det i del 2, och övriga angav att de ibland använde *böt*. Att detta till viss del berodde på att ordet stod i olika meningskonstruktioner klargjordes efteråt. De flesta av informanterna verkade använda *bytte* i en mening som *Vi bytte bil*, och *böt* i en mening som *hon böt tröjan*. Meningar som *byta kläder*, *byta om*, *byta strumpor*, *byta glödlampa* och *byta buss* testades också. De flesta använde sig av både *bytte* och *böt*, men var konsekventa med i vilka konstruktioner de användes. Det enda meningen där alla angav att de använde samma form, var i *böt om*, för övrigt kunde inget mönster urskiljas, till skillnad från *lös*, där ett tydligt mönster syntes. Däremot var samtliga mer säkra på vilken form de använde i en viss kontext än i jämförelse med *lös*.

Likt *lag* fanns även här en viss osäkerhet bland informanterna huruvida *bytte* eller *böt* var standardform och detta visar på att formen är mycket vanlig. För övrigt visar även resultaten i tabellen och information de gav muntligt att böjningsformen är mycket vanlig bland äldre inom det studerade området i Roslagen.

Enligt Eklunds dialektkartor har även denna böjningsform haft förankring relativt långt utanför Uppland, både inåt landet mot Örebro och söderut mot Öland. SAOB tar upp den som en dialektal böjningsvariant av *byta*.

Klöpp

Klöpp uttalas med tjockt l och hör till en av de mer ålderdomliga böjningsformerna i roslagsmålet. Enligt tidigare belägg har den inte varit lika utbredd som övriga preteritumformer som tas upp här, vilket även bekräftades av resultaten. Av de fyra preteritumformen uppfattades den som den mest främmande att använda. Detta kan utläsas av att samma personer i båda delarna hade angivit att de sällan eller aldrig skulle brukade formen. Däremot hade den ändå relativt stor acceptans, tolv personer uppgav att de inte

uppfattade formen som konstig och tio personer sade sig höra den ofta. I litteratur omnämns den endast i Uppländska (1993:92) och i SAOB som en böjningsform med stark dialektal prägel.

Valet att använda den dialektala eller standarvarianten verkade i motsats till *lös* och *böt* inte påverkas av kontexten. En person sade sig använda en form när det handlade om hårklippning och en annan form i andra sammanhang men detta var inget jag kunde fastställa enbart baserat på det uttalandet.

Ett intressant resultat som framkom i efterföljande samtal var att flera av informanterna inte använde någon av mina exemplifierade former, standardformen *klippte* eller varianten *klöpp*. Det visade sig att ytterligare flera mycket vanliga former tycks existera och dessa är *klyppte* eller *klyppt*. Att även denna form användes var inte något jag tagit i beräkning, varför det inte fanns något alternativ för detta svar. I Uppländska (1993:92-93) diskuteras detta fenomen. En förklaring ges till varför böjningsformen *klöpp* uppkommit efter analogi med andra *y*-verb vilket också nämns i avsnitt 2, tidigare forskning. När *i* uppträder i en viss fonetisk omgivning har det en tendens att övergå till *y* som i *kliva* – *klyva*, *blixtra* – *blyxtra*, och *klippa* – *klyppa* vilket sedan lätt genomgår ytterligare en förändring och verben får starkt böjning efter andra *y*-verb. Denna form som upptäcktes i undersökningen är alltså ett mellanskede mellan *klippte* och *klöpp*. Förändringen kan ha sett ut: *klippa* – *klyppa* – *klypp* – *klöpp*. Även substantivet *klyppning* nämndes av två informanter i samband med detta. Efter att ha genomfört denna enkätundersökning har jag letat mer i dialektordsamlingarna vid Institutet för språk och folkminnen, och har då funnit flera belägg för *klyppa* men inte för *klöpp*. Två personer hade inte svarat på den frågan i del 2 av anledningen att de använde *klyppa* och inte någon av formerna i mina frågor. En lösning på detta problem är att ha ett ytterligare ett svarsalternativ: *jag brukar ingen av dessa ordformer*.

4.2.2 Eta, rev och veg

Det fonetiska drag som har studerats är det så kallade Stockholms-e:et, termen är tagen från Uppländska (1993:68). Detta särdrag innebär att de långa ä-ljuden som i *väg* (inte vägg) uttalas mer e-likt men undantag från de som står framför *r* och *l*.

Eta (7)	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej
----------------	-------------------	-----	--------

Acceptans	13		1		
Bekanthet	13				2
Egen användning	12	2	1		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	13	1		1	2
Rev (8)					
	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	14		1		
Bekanthet	13		1		1
Egen användning	13	1	1		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	12	1		1	1
Veg (9)					
	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	14		1		
Bekanthet	13				2
Egen användning	11	3			
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	12	2	1		

Särdraget är främst baserat på egna erfarenheter men de nämns också i *Uppländska* och årsskriften *Hundare och skeppslag*. Detta är enligt egen min mening ett mycket vanligt särdrag i Roslagen som inte bara hörs av äldre roslagsbor utan även från folk ända ner i 40-årsåldern som varit bosatta i roslagen i hela sitt liv.

När ett dialektalt särdrag som härrör ur fornspråket, även kallat arkaism, kan höras hos en viss åldergrupp förväntas det vara mer utbrett bland äldre talare i samma område. En dialekt kan även definieras utifrån språkliga innovationer som fått fäste i ett visst område (Pamp 1978:19).

Resultaten i tabellen ovan visade, som förväntat, att detta fonetiska drag har mycket stor acceptans. De höga siffrorna i andra kolumnen visar att näst intill alla angivit att de ofta hör uttalet i sin omgivning och att de själva använder det. I Institutionen för språk och folkminnets dialektarkiv hittades även många exempel på *lesa* och *veg* från flera delar i Uppland. Alla svaren i kolumn tre under rubrikerna nej och sällan/aldrig har uppgetts av samma person. Varför just denne person inte använder detta uttal kan ha flera olika orsaker men en vanlig orsak är attityder kring dialekter och riksspråk. Till detta återkommer jag under rubriken diskussion i avsnitt 6.

De undersökta ordens uttal tycks inte förändras mot ett mer ä-liket ljud om de står i en annan omgivning. De är alltså inte kontextberoende. I diskussionen efteråt var alla talare, trots att någon angivit att de bara ibland använde Stockholms-e, mycket konsekventa med sitt uttal i olika meningsbyggnader. Även andra ord med denna fonetiska differens testades muntligt, som; *räka*, *gräs* och *läsa* och alla som brukade e-uttalet i de undersökta orden gjorde också det i dessa.

En jämförelse av de olika grupperingar jag gjort av särdragen visar att de fonetiska särdraget med Stockholms-e:et har större acceptans och brukas mer flitigt och konsekvent än alla de övriga studerade uttrycken.

4.2.3 I fram, i bak och i var

De syntaktiska särdrag som studerats är *i fram*, *i bak*, och *i var*. I talspråk kan prepositioner brukas annorlunda än i skriftspråk och ett sådant exempel är tillägget av *i framför* vissa adverb i delar av Sverige. Exempel på det från Uppland och Roslagen är *isönder*, *irunt* och *ikull* (Uppländska 1993:102). I Uppländska (1993) skrivs ordet som en sammansättning, men enligt mina bedömningar efter diskussion med informanterna om dessa uttryck, uppfattas det oftare som två ord varför jag valt att skriva dem så.

I fram (6)	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej
Acceptans	15		

Bekanthet	13			2	
Egen användning	11	2	2		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	12	1		2	
I bak (10)					
	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	15				
Bekanthet	14			1	
Egen användning	10	4	1		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	10	1	1	3	
I var (12)					
	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	13		2		
Bekanthet	13			2	
Egen användning	10	3	2		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	10	3		1	1

I fram och *i bak* var de enda orden i studien som ingen uppfattade som konstiga.

De båda negativa svaren för *i fram* angavs av samma personer varav en av personerna gav negativa svar på alla tre uttrycken gällande bekanthet och egen användning.

Gällande *i fram* och *i bak* uppgav några efteråt att övrig meningskonstruktion hade betydelse för om de lade till *i* eller inte, men de flesta, som svarade att de ofta hörde och alltid använde det, sade sig uttrycka sig så i alla sammanhang.

När det gällde *i bak* och *i var* fanns några motsägelsefulla svar, två angav i del 2 att det aldrig använde *i bak* och i del 1 att de gjorde det ibland. Vad detta berodde på har jag för lite information för att fastställa men en orsak kan vara att det är kontextberoende för vissa. Mina

testmeningar lydde: *Det är bäst att barnen sitter i bak när vi ska åka så långt* och *Han kan bli åksjuk av att sitta i bak*. Jag har alltså placerat uttrycket sist i del 2 och i mitten i del 1. En informant uttryckte i några muntliga testmeningar samma skillnad som denne svarat i mina enkätfrågor, alltså att när *i bak* står sist i meningen används *i bak* och när det avslutar meningen används bara *bak*. Just denne person gjorde samma åtskillnad när det gällde *i fram*. Informanten yttrade meningar som *du kan sitta i fram idag* och *sätt dig fram* respektive *ni får sitta i bak när vi åker* och *mamma, kan du sitta bak*. Detta var inget allmängiltigt utan gällde en informant men det är ett fenomen som skulle kunna undersökas närmare.

I var tycktes inte på något sätt vara kontextberoende. Vad de motsatta svaren gällande egen användning berodde på kan inte besvaras i denna uppsats.

4.2.4 Ett potatis och ett hjärtan

Dessa uttryck grupperades ihop med anledning av att de var överblivna. Den första dialektala avvikelserna är här ordets genus, som känt är potatis ett utrum, d.v.s. ett *en*-ord i riksspråket men i roslagsmålet förekommer det ibland som ett neutrum, d.v.s. ett *ett*-ord.

Det andra uttrycket skulle kunna kategoriseras till språkets semantiska nivå, som förklarats tidigare under avsnitt 2, tidigare forskning. Det handlar alltså om ords betydelse. Som tidigare nämnts så har jag inte några undersökta uttryck inom denna språknivå och detta kan inte helt räknas till den kategorin men det ligger ändå närmast. Ett renodlat sådant dialektord skulle vara ett specifikt ord som förstås och används på ett annat sätt i riksspråket än inom en dialekt, eller inte existerar alls i riksspråket. Ett exempel i roslagsmålet är *böga på* som är ett gammalt dialektalt ord från Husby i roslagen och har betydelsen *gälla på*. (Hundare och Skeppslag 1944:69). Jag har även själv fått det exemplifierat av några informanter boende i Malsta- och Lohärads-området.

Ett potatis (5)	Ja, alltid/Ibland	Nej	Vet ej
Acceptans	2	12	
Bekanthet	9	3	3
Egen användning	6	8	1

Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	6	3	2	4	
Ett hjärtan (11)	Ja, alltid/Ibland		Nej		Vet ej
Acceptans	3		12		
Bekanthet	3		8		4
Egen användning		2	13		
Egen användning (del 2)	Alltid/Oftast		Sällan/Aldrig		Lika mycket
	1		2	11	1

Som synes avviker dessa särdrag kraftigt från de övriga. Det rådde ganska stor osäkerhet om hur genusformen av potatis användes. Först hävdade vissa att de endast använde utrumformen men senare insåg de att de i vissa kontexter även kunde säga *ett potatis*. Det blev särskilt tydligt när de provade att använda ordet i bestämd form som *potatiset* istället för *potatisen* eller *lägg "det" där* istället för *lägg "den" där*. Några angav också att de sade olika beroende på hur meningen såg ut i övrigt, vilket alltså visar att användningen är kontextberoende.

Ett hjärtan är den enda form som visade sig ha mycket svaga belägg. Mitt antagande var att folk i roslagen ibland kunde använda benämningen *ett hjärtan* när de refererade till en bild på ett hjärta och den vanliga formen *ett hjärta* när de refererade till organet. Dock verkar detta inte stämma, i alla fall inte i området där jag utförde min studie. Från resultaten kan utläsas att endast två personer sade sig använda formen och ytterligare en kände sig bekant med den. Detta kan helt enkelt vara ett misstag eller en osäkerhet som kommer fram när man väl tänker efter hur man talar eller kanske bevisar det att formen faktiskt fortfarande existerar i liten skala. Att jag undersökte detta drag berodde på att jag tycker mig ha hört uttrycket användas.

5. Sammanfattning

Roslagsmål är en variant av Uppländska som talas i kustområdet i Uppland och anses innehålla många ålderdomliga särdrag. I denna uppsats har jag undersökt några av dessa i syfte att få en bild av deras existens och användning. Detta har i huvudsak gjorts med hjälp av

enkätundersökning, men även ett efterföljande samtal har inverkat på min slutliga analys av resultaten.

Tolv ord med avvikande karaktär, i förhållande till riksmålet, har undersökts. Enkäten har delats ut till personer i ett område väster om Roslagens huvudort, Norrtälje.

Undersökningsgruppen bestod av 15 personer, både kvinnor och män, mellan 65 och 90 år som alla varit bosatta i Roslagen under hela sin livstid.

Enkäten bestod av två delar varav varje ord undersöktes en gång i varje del. Efter analys av resultaten av enkätundersökningen och diskussionen efteråt var att kunna utläsa de undersökta särdragens nuvarande existens.

I min slutsats kan jag säga att många av dem i hög grad var bekanta för mina informanter. Allra mest kända var de ord som i roslagsmålet uttalas med Stockholms-e och i riksvenskan har mer ä-liknande ljud som i *veg* – *väg*, *eta* – *äta* och *rev* – *räv*. De tre ord med dessa drag som jag hade med i enkätfrågorna var i hög grad kända för informanterna. De särdrag som bestod av avvikande preteritumformer, *lag* – *la/lade*, *lös* – *lyste*, *böt* – *bytte* och *klöpp* – *klippte* var även de mycket bekanta för informanterna. Bland dessa resultat framkom intressant information som att *lös* och *böt* var kontextberoende och *klippa* hade flera avvikande preteritumformer än den exemplifierade *klöpp*. I roslagsmålet finns en tendens att lägga till ett *i* framför vissa ord och bland dessa har jag undersökt *i fram*, *i bak* och *i var*. Det sistnämnda var de flesta mycket bekanta och de andra två användes också men på olika sätt i olika sammanhang. Vi är vana att potatis är ett utrum alltså *en* potatis men min hypotes är att i roslagsmålet existerar även neutrumformen *ett potatis*. Detta bekräftades men ingen angav att de endast använde neutrumformen utan växlade mellan de båda. Endast ett uppfattades som mycket främmande för alla informanter utom en och det var *ett hjärtan*.

6. Diskussion

Flertalet av de undersökta ordens existens kunde fastställas. Dock kan jag så här i efterhand se brister och möjligheter till förbättring. Felmarginalen i undersökningen bedömer jag som liten i förhållande till större enkätundersökningar som exempelvis Gerd Eklunds, eftersom jag närvarat när enkäterna fylldes i och därmed minimerat risken för oseriösa eller felaktiga svar,

på grund av brister i förståelse eller tolkning. Jag har även varit mer eller mindre bekant med flera av informanterna vilket också spelar in för deras engagemang i frågan.

Enkäten bestod av två delar med olika slags frågeformuleringar vilket visade sig vara ett bra val. Dels på grund av att när informanten fick se samma uttryck i en annan kontext, många gånger blev mer eftertänksam och började ifrågasätta sig själv mer noggrant hur denne egentligen uttryckte sig. Det hände även att de kom fram till att svaren på den första delen inte stämde överens med verkligheten om hur de egentligen talade, och gick tillbaka och ändrade. Trots ovanstående scenario samt att jag var med vid näst intill samtliga tillfällen fanns ett fåtal motsägelsefulla svar där informanten hade angett helt olika svar som t ex att de i del 1 hade angivit att de aldrig kommit i kontakt med uttrycket men hade i del 2 uppgett att de ibland brukar uttrycket. För att få ett säkrare resultat borde det funnits fler frågeformuleringar på varje uttryck, men i förhållande till hur enkäten nu är utformad anser jag ändå att tillförlitligheten av resultaten är ganska hög. Även de motsägelsefulla svaren, där informanten angett motsatta svar, ger viss information som att informanten inte är helt obekant med uttrycket. Som nämnts under avsnitt 4, analys och resultat, så kan dessa motsägelsefulla svar vara helt korrekta och endast bero på att uttrycket är kontextberoende.

En annan aspekt som borde ha fått mer fokus är diskussionen efteråt. Jag inser nu att den bidragit med mycket i tolkningen av mina resultat. Eventuellt skulle den ha genomförts med fler förutbestämda frågor och ämnen. Fördelen med den informella diskussion som nu fördes var att informanten efter ett tag kände sig helt avslappnad enligt min bedömning och att jag därmed fick höra det vardagliga talet.

Trudgill och Chambers (1980:24-25) diskuterar ett antal olika sätt att ställa frågorna på och två uppdelningar de gör är *direkta* och *indirekta*. Mina frågor hör till de *direkta* vilket innebär att man helt enkelt frågar vad man vill veta. I *indirekta* ställs frågor i hopp om att det man letar efter ska synas i svaret. I min studie hade exempelvis ett alternativ varit att rita en bild på en potatis och be informanterna skriva vad det är. Nackdelen med det är att man kan gå miste om svaret, medan fördelen är att svaren kan bli mer naturliga och sanningsenliga. Dock passar denna metod troligen bättre för intervjuer än för enkätundersökningar.

Ett annat tillvägagångssätt som kanske hade varit bättre när de gällde studien av det fonetiska draget stockholms-e:et skulle vara att använda rim. Som exempel kan informanten få avgöra vilket ord det undersökta ordet rimmar med.

Attityder till en dialekt har stor inverkan på hur folk både uppfattar och använder sitt eget tal. Detta är ett väsentligt problem i undersökningar där folk själva ska berätta hur de talar. I min undersökning såg jag tendenser på detta fenomen, att vissa gärna vill framhålla att de använde sig av den riksvenska formen eller vad de trodde var den riksvenska varianten, mer än de egentligen gjorde. Attityder kan ofta vara djupt rotade hos människor. Trudgill och Chamber (1980:3) förklarar innebörden av begreppet *dialekt* i vanligt bruk, som en lantlig språkvariant med lägre status som associeras med arbetarklassen. Denna association mellan dialekt och låg status, var vanlig i Sverige tidigare under 1900-talet och skiner igenom än idag hos äldre generationer. Jag fann den även stämma överens med attityder hos flera av mina informanter. Hos yngre generationer i dagens samhälle tror jag begreppet *dialekt* har helt andra associationer. Ett skäl är att medias acceptans för olika dialekter genomgått en stor förändring de senaste åren. Språkförändringar kan förklaras på samma sätt som modeväxlingar, vi följer vad som för tillfället är på modet. Ett undantag är dock att ekonomiska faktorer, för språkliga företeelser, spelar mindre roll. Däremot är precis som för modet spridning, statusbegreppet, centralt när gäller språket förändring. Vi tar efter de vi ser upp till, inte de vi tycker illa om. Störst chans för överlevnad och spridning har de språkvarianter som finns i områden med hög status, ekonomiskt, politiskt och kulturellt eller som används av personer med hög status. Detsamma gäller för modet, företag låter modeller eller kända människor bära deras kläder i syfte att få andra att köpa dem (Pamp 1978:12-13). Förr ansågs den lärda svenskan vara den som talades kring Uppsala och Stockholm och fick därmed status. Attityder till dialekter idag är en bra utgångspunkt för vidare forskning.

Inom roslagsmålet finns också ett stort utrymme för vidare forskning. Bland det material jag använt finns i serien *Hundare och Skeppslag*, två ordlistor med ”roslagsord” sammanställda av Liesing och dessa är ett bra underlag för vidare studie. Exempelvis en undersökning på huruvida roslagsbor idag är bekanta med dessa, om de används och i vilka sammanhang.

Under avsnitt 4, analys och resultat, tas problemet upp med att vissa böjningsformer förekommer i vissa kontexter men inte i andra. Detta ger en möjlighet till vidare forskning,

som exempelvis att ta reda på i vilka sammanhang dessa särdrag förekommer. Min uppfattning efter en kortare diskussion med vissa av informanterna var att de använde den mer rikssvenska formen när de behandlade ämnen längre ifrån dem själva som i *stjärnan lyste* och den mer dialektala formen när det talade om något mer nära som i *lampan lös*. För mig låter detta ganska logiskt men samtidigt kanske den subjektiva uppfattningen påverkar både vad informanten sade och hur jag uppfattade detta fenomen. Ytterligare en spekulering är om de dialektala formerna används i de meningar som används oftare och den rikssvenska varianten i ovanligare meningskonstruktioner. Även detta är en grund för vidare forskning.

Källförteckning

Litteratur:

Pamp, Bengt 1978, *Svenska Dialekter*. Lund, Bröderna Ekstrands tryckeri AB

Uppländska: Språkprov med kommentar, 1993. Uppsala, Almqvist & Wiksell AWT Tryckeri AB

Trudgill, Peter, Chambers, J. K. 1980, *Dialectology*. Cambridge, Cambridge University Press

Einarsson, Jan 2004 *Språksociologi*. Lund, Jan Einarsson och Studentlitteratur

Lagerholm, Per 2005, *Språkvetenskapliga Uppsatser*. Malmö, Holmbergs i Malmö AB

Artiklar:

Westberg, Anna 2008, *Roslagsmålet*. ur: *Rospiggen* nr 68/2008, Roslagens sjöfartsminnesförening, årsbok för hembygden

Eklund, Gerd 1994, *Lös mot lyste och flugit mot flygit*. skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen, Uppsala

Matts Mattsa,; *En historia på Riala-dialekt*, Vennberg G. ur: *Hundare och Skeppslag*, 1939
EN ROSLAGS ORDLISTA; P.M. Lijasing. Ur: *Hundare och Skeppslag 1944*
Årsskrifter för hembygdsvänner i Roslagen, utgiven av Roslagens fornminnes- och hembygdsförening 1939, Lijasing P.M., Norrtälje tidnings boktryckeri AB, Norrtälje

Webbsidor:

Institutet för språk och folkminnen, dialektavdelningen, 2008, (www.sofi.se/dialekter)

Nationalencyklopedin, Uppland, Roslagen, 2008, www.ne.se

Svenska akademins ordbok 2008, SAOB, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

Övriga källor:

Institutet för språk och folkminnen, dialektavdelningen, 2008, *Dialektordsamlingar*

Institutet för språk och folkminnen, dialektavdelningen, 2008, *Inspelningar från Lohärad socken*, gjorda av Folke Hedblom 1946